

IMOM FAXRIDDIN ROZIY ASARLARI TASNIFI

Oltinboyev Raxmatullo Botirjon o'g'li,

“O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

“Qiyosiy dinshunoslik” mutaxassisligi magistranti

Imom Faxriddin Roziy (1149–1209) Islom madaniyati va ilm-fani tarixida o'zining betakror asarlari va ilmiy yondashuvlari bilan mashhur bo'lgan olimlardan biridir. Uning ilmiy merosi nafaqat diniy ta'limotlar bilan cheklanib qolmay, balki falsafa, mantiq, ilohiyot, tafsir, va hatto tabiiy fanlar kabi ko'plab sohalarni qamrab oladi. Faxriddin Roziy o'z davrida buyuk tafsirchi, fiqhshunos, ilohiyotchi va mutafakkir sifatida tanilgan. Uning ilmiy faoliyati va yozgan asarlari nafaqat musulmon dunyosida, balki butun dunyo ilmiy doiralarida ham katta qiziqish uyg'otgan.

Faxriddin Roziy asarlari xilma-xil mavzularni qamrab olgan bo'lib, ular tafsir, fiqh, falsafa va boshqa turli sohalarga oid asarlarni o'z ichiga oladi. Ushbu maqola Imom Faxriddin Roziy asarlarining tasnifi, ularning ilmiy mazmuni va ularning bugungi kundagi ahamiyatini o'rganishga qaratiladi¹.

Asosiy qism

1. Tafsir sohasidagi asarlari

Imom Faxriddin Roziyning eng mashhur va yirik asarlaridan biri “Mafatihul G'oyb” (Tafsirul Kabir) bo'lib, u Qur'onning tafsiri bilan bog'liq asarlarning eng muhimlaridan hisoblanadi. Ushbu asar nafaqat Qur'on oyatlarining ma'nolarini tahlil qilishni, balki ularning falsafiy, mantiqiy va ilohiy asoslarini ham o'rganishni o'z ichiga oladi².

“Mafatihul G'oyb”ning xususiyatlari:

¹ Watt, W. M. (1974). The Influence of Islam on Medieval Europe. Edinburgh University Press. P. — 25

² Roziy, F. Mafatihul G'oyb (Tafsirul Kabir). Qohira, 1341 h. B. — 65.

- Bu asar Qur'on oyatlarining keng qamrovli sharhini beradi, har bir oyatni nafaqat shariat asosida, balki falsafa va mantiq nuqtai nazaridan ham izohlaydi³.

- Tafsirida nafaqat Qur'on oyatlari tahlil qilingan, balki unda yahudiylilik, nasroniylik va boshqa dinlarga oid masalalar ham yoritilgan. Masalan, Iso (alayhissalom) va Injil haqidagi Qur'on oyatlariga oid talqinlar unda alohida o'rin egallaydi⁴.

- Tafsirida falsafa va mantiq bilan bog'liq tushunchalar keng yoritilgan. Faxriddin Roziy bu sohalarni Qur'on oyatlariga asoslangan holda rivojlantirgan⁵.

Bu asar tafsir sohasida hozirgi kunga qadar foydalaniladigan asosiy manbalardan biri bo'lib qolmoqda. Unda Qur'on oyatlari faqatgina shariat qoidalari asosida talqin qilinmay, balki ilm-fan nuqtai nazaridan ham o'rganiladi. Masalan, Quyoshning harakati yoki tabiat qonunlari haqida Qur'onda keltirilgan oyatlar mantiq va ilm asosida tahlil qilinadi⁶.

2. Fiqh va ilohiyot sohasidagi asarlari

Imom Faxriddin Roziy fiqh va ilohiyotga oid asarlari bilan ham mashhurdir. U asosan shofi'iy mazhabi asosida yozilgan fiqhiy va usuliy asarlarni yaratgan. Fiqh sohasidagi yozgan asarlari Islom huquqi, uning tamoyillari va falsafiy asoslarini chuqur o'rganishga bag'ishlangan⁷.

Mashhur asarlari:

1. "Al-Mahsul fiy Ilmil-Usul" – Ushbu asar fiqh va usuliy tamoyillarni o'rganishga bag'ishlangan. Unda shofi'iy mazhabining asoslari, uning tamoyillari va boshqa mazhablar bilan solishtirma tahlil qilingan⁸.

2. "Asosut-Taqdis" – Ushbu asar ilohiyotga oid bo'lib, Allohning sifatleri, ulug'ligi va ilohiy hikmatlarini o'rganadi. Asar ilohiyotda mantiq va falsafani qo'llashga oid qimmatli manba hisoblanadi.

³ Gutas, D. (2001). Greek Thought, Arabic Culture. Routledge. P. — 44.

⁴ Roziy, F. Mafatihul G'oyb (Tafsirul Kabir). Qohira, 1341 h. B. — 32.

⁵ Gutas, D. (2001). Greek Thought, Arabic Culture. Routledge. P. — 52.

⁶ Al-Ashqar, U. (1992). Islamic Theology and Philosophy. Qohira: Dar al-Salam. P. — 87.

⁷ Roziy, F. Mafatihul G'oyb (Tafsirul Kabir). Qohira, 1341 h. B. — 66.

⁸ Nasr, S. H. (2007). Islamic Science: An Illustrated Study. World Wisdom. P. — 48.

3. “Muqaddimat fiy Ilmil-Kalam” – Ilmul-Kalam, ya’ni Islom ilohiyotining asosiy tamoyillarini tushuntiruvchi asar. Bu kitobda Faxriddin Roziy ilohiyotga oid masalalarda mantiqiy asoslarni qo‘llagan.

Fiqh va ilohiyot sohasidagi bu asarlar Islom huquqi va falsafiy ilmlar rivojida katta ahamiyatga ega bo‘lib, ular nafaqat shofi’iy mazhabi vakillari, balki boshqa mazhab olimlari tomonidan ham o‘rganilgan.

3. Falsafa va mantiq sohasidagi asarlari

Faxriddin Roziy falsafa va mantiq sohasida ham keng qamrovli ilmiy izlanishlar olib borgan. Uning bu sohadagi asarlari musulmon olimlari orasida katta shuhrat qozongan⁹.

Mashhur asarlari:

1. “Sharhul-Isharat vat-Tanbihat” – Bu asar Ibn Sinoning falsafiy qarashlariga bag‘ishlangan bo‘lib, Faxriddin Roziy bu qarashlarni tahlil qiladi va ularni rivojlantiradi¹⁰.

2. “Kitobul-Arba’in fiy Usulid-Din” – Bu asarda ilohiyot, falsafa va mantiq asosida turli mavzular yoritilgan.

3. “Al-Mabahisul Mashriqiyya” – Ushbu asar falsafa va mantiqqa oid bo‘lib, u mavhum tushunchalarni tahlil qilishga qaratilgan¹¹.

Faxriddin Roziy falsafada mantiqiy tahlil metodini keng qo‘llagan. U ko‘plab G‘arb va Sharq falsafiy qarashlarini o‘rganib, ularni Qur’on asosida tahlil qilgan. Uning bu sohadagi yondashuvi Islom falsafasining rivojlanishida yangi yo‘nalish ochdi¹².

4. Ilmiy va tabiiy fanlarga oid asarlari

Faxriddin Roziy faqat diniy va falsafiy mavzularda yozish bilan cheklanmay, tabiiy fanlarga ham katta e’tibor qaratgan. U o‘z asarlarida ilmiy tushunchalarni Qur’on va hadislar bilan bog‘lab tushuntirgan.

Misollar:

⁹ Al-Ashqar, U. (1992). Islamic Theology and Philosophy. Qohira: Dar al-Salam. P. — 32.

¹⁰ Sharif, M. M. (1963). A History of Muslim Philosophy. Wiesbaden. P. — 95.

¹¹ Watt, W. M. (1974). The Influence of Islam on Medieval Europe. Edinburgh University Press. P. — 53.

¹² Nasr, S. H. (2007). Islamic Science: An Illustrated Study. World Wisdom. P. — 14.

1. “Al-Tafsir al-Kabir” asarida Quyosh va Yerni mantiqiy tahlil qilish.
2. Tabobat, fizika va kimyo kabi sohalarda yozgan kichik risolalari.

Uning bu yo‘nalishda olib borgan ishlari zamonaviy ilmiy yutuqlar bilan uyg‘unlashgan va Islom olamida ilm-fan rivojiga katta ta’sir ko‘rsatgan.

Faxriddin Roziyning ilmiy uslubi

Faxriddin Roziy asarlarini o‘rganish orqali uning ilmiy uslubiga xos xususiyatlarni ko‘rish mumkin:

1. Mantiqiy va tanqidiy yondashuv: U har bir masalani mantiqiy asosda tahlil qilib, ilmiy dalillar orqali o‘z fikrlarini isbotlagan¹³.

2. Falsafa va shariat uyg‘unligi: Faxriddin Roziy falsafiy tushunchalarni shariat qoidalari bilan uyg‘unlashtirib, ularni Islomiy nuqtai nazardan tushuntirgan.

3. Qamrov kengligi: Uning asarlari faqat diniy masalalar bilan cheklanmay, falsafa, mantiq, tabiiy fanlar kabi ko‘plab sohalarni qamrab oladi¹⁴.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, Imom Faxriddin Roziy o‘zining serqirra ilmiy faoliyati va boy merosi bilan Islom olamining yirik allomalaridan biri sifatida tarixda o‘chmas iz qoldirgan. Uning asarlari tafsir, fiqh, ilohiyot, falsafa, mantiq va tabiiy fanlar kabi ko‘plab yo‘nalishlarni qamrab oladi. Faxriddin Roziy o‘zining ilmiy izlanishlarida mantiqiy va tanqidiy yondashuvni qo‘llab, Islom ilmini yangi bosqichga olib chiqdi.

Bugungi kunda Faxriddin Roziyning asarlari nafaqat musulmon dunyosida, balki xalqaro ilmiy doiralarda ham chuqur o‘rganilmoqda. U yaratgan ilmiy meros zamonaviy fan rivojiga ham katta ta’sir ko‘rsatgan. Uning asarlaridan olingan bilimlar dinlararo muloqot, ilmiy izlanish va shaxsiy intellektual rivojlanish uchun qimmatli manba hisoblanadi.

¹³ Sharif, M. M. (1963). A History of Muslim Philosophy. Wiesbaden. P. — 69.

¹⁴ Nasr, S. H. (2007). Islamic Science: An Illustrated Study. World Wisdom. P. — 102.